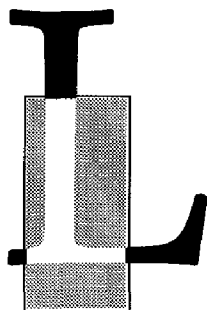

FRANCESC PÉREZ I MORAGÓN

CARLES SALVADOR I LA
REIVINDICACIÓ DE L'ÚS SOCIAL
DE LA LLENGUA CATALANA

La primera afirmació que cal fer és que Carles Salvador va ser, com diu Vicent Simbor (1983: 26) en la completa biografia que li va dedicar, «un gran nacionalista». Aquest marc ideològic, sens dubte genèric, però plenament definitori, impregna bona part de l'obra salvadoriana i, sens dubte, és l'únic que permet d'explicar les seues propostes per a la recuperació del ple ús del català en la nostra societat.

De la mateixa manera, una tal referència apareix com a imprescindible, quan s'estudia la personalitat d'altres escriptors del seu temps, que en un moment o altre manifestaren unes semblants exigències de normalització lingüística, a partir també d'una adscripció política nacionalista. La conferència que aquest matí ha fet ací el professor Albert Girona resumeix amb exactitud aquesta qüestió, absolutament transcendental per entendre la millor activitat literària en català feta al País Valencià durant bona part d'aquest segle, i ens estalviarà més precisions sobre aquesta qüestió, que sempre m'ha semblat una mica desatesa pels historiadors de la nostra literatura.

En una o altra mesura, dins una o altra tendència ideològica, nacionalistes actius foren, per dir només alguns noms, Francesc Almela i Vives, Francesc Caballero i Muñoz, Josep Maria Bayarri, Enric Navarro i Borràs, Miquel Duran i Tortajada, Maximilià Thous i Llorenç, Adolf Pizcueta, Àngel Sánchez Gozalbo i tants d'altres. Si de cas, es podria establir l'excepcionalitat d'Ernest i Daniel Martínez Ferrando —no,

òbviament, la del seu germà Eduard— o la de Bernat Artola i, només parcialment, la d'Artur Perucho.

No cal dir que entre tots aquests escriptors hi havia concepcions distintes del fet nacional i de les seues vies de consolidació, concepcions fins i tot contraposades, sobretot en funció de tres elements ideològics concomitants amb el nacionalisme: el religiós, el social i la posició enfront de la disjuntiva entre monarquia i república. Doncs bé, d'idèntica forma, també en Carles Salvador s'aprecien diversos moments, en un procés de formació com a nacionalista, que ara només cal apuntar, com a base per articular, a continuació, el sentit i el desenvolupament de la seua reivindicació idiomàtica. Perquè, val a dir que si alguna cosa tenien en comú tots els integrants del minoritari món nacionalista de la primera meitat del segle XX, era la concepció de la llengua pròpia del país, com el màxim tret diferencial de la col·lectivitat.

UNA LLENGUA EN RETROCÉS

En la base del procés personal d'observació i de judici de Carles Salvador sobre la realitat lingüística envoltant —i revoltant, si em permeteu el joc de paraules—, indubtablement degué haver una percepció individual i directa, viscuda com a part de la biografia íntima. El 1893, quan ell va nàixer a València, el barri del Carme, on hi havia la llar familiar, devia ser pràcticament monolingüe en català. Era un entrellat de carrers i placetes, habitat per treballadors, menestrals, artesans i botiguers, un dels llocs més genuïns de la ciutat, fins al punt que havia fornit de temes i personatges alguna peça del sainetista Eduard Escalante.

El xoc entre aquest ambient lingüístic inicial, familiar i de les primeres relacions, i l'entrada a l'escola, els posteriors estudis de magisteri, la lectura de periòdics i llibres, l'ingrés, en fi, en una certa vida social, degué ser brutal. Al País Valencià, la llengua catalana estava absolutament exclosa de la vida escolar —com de la major part dels usos oficials o públics, incloent-hi els religiosos— i pràcticament a cap mestre o mestra d'aquell temps no se li acudia enfrontar-se a aquesta imposició que, entre altres característiques, tenia la de ser totalment antipedagògica. Es considerava, per contra, que la integració dels xiquets i les xiquetes a la vida social, a través del seu pas per l'etapa primària del procés educatiu, requeria en primer lloc l'aprenentatge del castellà, que era l'únic vehicle legalment considerat com a apte per a aqueixa futura vida social. No cal recordar que el sistema habitualment emprat de castellanització escolar era més aviat brutal. A banda les nombroses dades aportades en la seua conferència d'ahir pel professor Quixal, recordaré ací una frase d'un personatge que en aquella època tenia la consideració de gran oracle de la pedagogia avançada a València. Es tracta de Maria Carbonell Sánchez (València 1857-1926) professora de Pedagogia a l'Escola

Normal de València. Filla predilecta de la seua ciutat (1915), reberen el seu nom una escola municipal femenina i un carrer de València.¹ El 1915 se li dedicà un homenatge amb la participació de totes les forces vives que calia esperar.

Aquesta senyora tan celebrada va ser autora de narracions literàries com ara *Coqueterías, Rosa, Las mariposas, Los pastores, La herencia del abuelo, El cristal con que se mira, Comprar el cielo* i *Espejismos*. D'altra banda, les seues teories professionals quedaren fixades en els volums *Pedagogía maternal* i *Los pequeños defectos*. Entre els consells que la insigne pedagoga –i feminista!– donava a les mares en la primera d'aquelles obres hi havia aquests:

A la madre toca también buscar el justo medio entre la afectación y la vulgaridad [en la manera de hablar], corrigiendo ambos defectos cuando los niños expresen sus ideas. Las palabras mal aplicadas, los vicios de pronunciación, el mal empleo del acento prosódico, la mala sintaxis, todo debe pasar por el tamiz de la inspección materna.

En los países donde se habla un dialecto, la tarea de la madre educadora es mucho más penosa y difícil, porque ha de luchar, no solamente con la intromisión de voces extrañas al idioma, sino con una sintaxis perturbadora que lleva sus giros a la lengua nacional y la disloca. (Valencianos hay que pronuncian las palabras en perfecto castellano, y construyen en valenciano, resultando incorrectos en su expresión) (Carbonell: 64).

Aquestes eren les idees dominants entre els mestres de l'època, i ho continuarien sent, en general, fins molts anys després de morir Carles Salvador. Però ell es va rebel·lar contra elles. Per entendre millor com se li va desvetllar la consciència de l'anomalia en què el volien fer participar, cal recórrer, com a font de primera importància, a un text inèdit del nostre escriptor, amb data de 1920 i l'original del qual deuen conservar els hereus de Maximilià Thous i Llorenç. A través d'ells el vaig conèixer en 1980 –precisament quan s'estrenà la pel·lícula sobre Salvador que avui hem pogut tornar a veure–; en vaig fer una transcripció també inèdita i còpies de la transcripció i l'original, per a Sofia Salvador. Es tracta d'un text dotat d'un alt valor autobiogràfic, titulat, amb una explícita ressonància humanista, *La vida nova*, i que pogué utilitzar el professor Vicent Simbor (1983: 13-23).

Doncs bé, ja en *La vida nova* escrivia Carles Salvador:

El xic de València ve obligat a rebre tot coneiximent en llengua exòtica, Clar és que pensant i parlant en valencià i rebent el coneiximent de les disciplines en castellà el xic es troba fora de l'ambient on creix i ha de viure.

Enfront d'una situació tan clarament anòmala, el nostre homenatjat en reclamava una altra de més ajustada a les necessitats pedagògiques:

(1) Dades biogràfiques en ALP 1927: 398-399 i també en el volum d'homenatge que se li dedicà en 1915 (Carbonell 1915).

Obtindre l'ensenyança valenciana íntegra, rònega. Solsment amb aquesta obligació justa de reformar l'organització escolar de les primeres lletres i de les segones també, haurem València gran, ennoblida, forta, digna de parió amb les nacions del món.

D'un altre costat, i com ja s'ha citat en altres intervencions dins d'aquest simposi, la coneguda autodefinició salvadoriana de cap al 1930 —«sóc un polític de l'idioma»— s'ajusta de forma plena a uns plantejaments d'actuació personal que el nostre escriptor mantindria sempre, des del moment en què, jove encara, els va adoptar. La relació de Carles Salvador amb la llengua del país, com a parlant, com a ciutadà i com a escriptor, tenia un component reivindicatiu evident i declarat.

Clar és que la reivindicació lingüística funcionava com un eix central en el pensament nacionalista d'aquell moment i d'abans, i, de manera rellevant, ja era ben explícita en l'obra dels predecessors immediats de la generació de Salvador.

Certament, no feia massa temps que hom havia començat a exigir l'oficialitat del català. El 1881, encara, Fèlix Pizcueta, com a president de Lo Rat-Penat, no anava més enllà de declarar (Blasco i Cucó 1992: 38):

No comprenem lo per què no pugam ser bilingües com foren nostres majors, amb una llengua oficial, digam-ho aixís, per a nostres relacions amb lo gran estat, per als negocis, per a nostres germans d'altres regions, i amb una altra, per a les coses del cor, per a l'expressió dels afectes més poderosos per ser més íntims.²

Òbviament això era simplement acceptar la situació sense pretendre fer-hi grans millores. En *De regionalisme i valentinicultura* (1910, per a l'edició; 1902 per al text original), Faustí Barberà (Blasco i Cucó 1992: 64) ja traspassava aquell estadi purament sentimental i, després d'advertir «conste que no pretenc apartar el castellà de les persones i els usos que li síguen propis», manifestava:

però entenc que els valencians-valencians devem mirar amb preferència la llengua nostra en tots los actes de lliure elecció i rebutjar amb energia la preocupació de que eixa preferència no pot mantindre's en societat sense mengua de qui la sent i la practica.

Ara, on Barberà (Blasco i Cucó 1992: 68-69) concretava més la seua visió del problema, era en parlar de l'àmbit escolar. Llavors afirmava que la instrucció primària era «marcadament» antivalencianista, i descrivia els centres de primeres lletres com llocs de càstig per als xiquets i les xiquetes valencianoparlants, per a acabar proposant que, en tenir mitjans econòmics, Lo Rat-Penat creàs alguna escola en valencià i, mentrestant, que intervingués en les escoles existents a través d'accions propagandístiques.

(2) Aquest i altres textos que trec de l'antologia elaborada per Blasco i Cucó (1992) els reproduesc d'acord amb la transcripció adoptada en el recull, la qual conté diverses esmenes ortogràfiques i morfològiques adoptades amb el criteri homogeneitzador propi de la col·lecció on va aparèixer.

L'Assemblea Regionalista de 1907, que tant va influir en l'assumpció per part del jove Carles Salvador de les idees nacionalistes que mantindria durant tota la seua vida, ja arribà a concloure la

necessitat d'admetre l'ús i caràcter oficial de les llengües valenciana i catalana [sic: per castellana] per l'existència en el reine de València de pobles i comarques que respectivament tenen l'una o l'altra adoptada des de molt antic. (Blasco i Cucó: 92)

Era, probablement, la primera demanda clara d'oficialitat, una reivindicació que a partir d'aquell moment anirien repetint tota mena d'organismes i persones.

Hi ha ací un canvi evident de perspectiva, de la qual partirà Carles Salvador. Reclamar l'oficialitat era una visió pràctica –i política– del problema lingüístic, que substituïa els enyoraments historicistes i sentimentals –en general poc o gens reivindicatius–, que s'arrossegaven en els ambients valencianistes pràcticament des de la Renaixença.

Fins i tot, aquesta visió del problema tenia aquest caràcter fonamental per a alguns d'aquells que no passaven de ser tímidament regionalistes, com ara Lluís Fullana (1918: 227-232), que en 1918 pronuncià una conferència a la Diputació de València, amb el títol *La cooficialitat de la llengua valenciana*.³ En ella, a més de perdre's en curioses divagacions històriques i dialectològiques, i d'assegurar una vegada més que «es un fet innegable que, entre'l valencià y el catalá, existixen diferències dialectals dende el mateix sigle XIII» –aquest tema ocupava la major part del parlament del franciscà–, afirmava:

1.ª, el poble valencià té dret al us de la seua llengua; 2.ª, i, per consegüent, necessita que l'us d'eixe dret li siga garantit en totes les manifestacions de la vida, per mig de l'oficialitat de la materna llengua

[...] Siguent veritat que tot valencià té dret a fer us de sa pròpia llengua [...] es deduí com a conseqüència lògica que no deu ser la llengua valenciana la única que dega declarar-se oficial en la regió valenciana, perque tant valencians son els naturals de sogorb, els de Chelva i els de Bunyòl, per eixemple, com els d'Alcòy, els de Sagunto i els de Morella.

[...] Per això considerem més lògica l'opinió defensora de la cooficialitat del valencià i castellà pera tota la regió valenciana

[...] En este cas venia també la necessitat de la ensenyança oficial obligatòria d'una i atra llengua [...] En la manera d'efectuarse l'ensenyança, donada la cooficialitat de dites llengües, tampòc creem que hi hauria dificultat. (Fullana 1918: 227-232).

(3) En l'*Almanaque de Las Provincias*, on es publicà, el títol apareix en castellà, però el text sencer del parlament va en català.

Fins a l'acabament de la guerra d'Espanya, hi hagué diversos intents d'aconseguir l'oficialitat del català, abans i després de la dictadura de Primo de Rivera, la formulació

més clara i completa dels quals es troba en els diversos projectes d'Estatut d'Autonomia (Aguiló 1992).

Val a dir, encara, que fins a dates ben recents, sempre que es parlà d'oficialitat del valencià, fou pensant en un règim en què aquest rang estigués compartit pel castellà. No fou fins a l'anomenat Estatut d'Elx (1975) que, per inducció del sociòleg Rafael L. Ninyoles –membre de l'equip redactor del projecte–, s'adoptà un criteri territorial per a la distribució de l'oficialitat de cadascuna de les llengües, al País Valencià.

OFICIALITAT O MORT

Des de principis de segles, per a Carles Salvador com per a molts d'altres que la plantejaren, la reivindicació de l'oficialitat del català era induïda per una consciència, més o menys clara segons els casos, del procés de substitució lingüística que estava experimentant la nostra societat. Fins i tot, com és ben sabut, Teodor Llorente (València 1836-1911), pocs anys abans de morir en va deixar constància, de forma incompleta, en el poema *El mal ensomni*, que va suscitar una llarga polèmica iniciada el 1808 al setmanari *El Cuento del Dumenche* pel seu director, Lluís Bernat i Ferrer, i continuada després per altres periòdics a València, Barcelona i Ciutat de Mallorca entre fins al 1912 (Salvador 1986), un debat que Carles Salvador recordaria en algun escrit posterior. És possible, encara, que arribàs a seguir directament una part d'aquella polèmica, o els seus ecos, ja que s'inicià quan ell tenia quinze anys i va acabar quan en tenia dinou i ja havia finalitzat, el 1911, els estudis de magisteri. Per aquell temps, un distingit coreligionari polític de Llorente, Josep Martínez Aloy (València 1855-1924), que fou alcalde (1907 i 1917) i president de la diputació de València (1914-1915), descrivia el que estava passant amb aquestes paraules, citades en una conferència recent per Vicent Pitarch (1994):

El entusiasmo que sentimos por ella [per la llengua que ell anomena «valenciana»] es íntimo y profundo, mas no ha de impedir el reconocimiento de una verdad dolorosa: la lengua valenciana se retira púdicamente de los grandes centros de población, busca un refugio modesto en el seno del hogar, ha tolerado, con pérdida de su prístino carácter, ingerencias castellanas que la aniquilan, y carece ya de vida propia para hacerse escuchar en las públicas plegarias, en los rústicos cantares y en la epístola secreta de la mujer amada. Su expresión mestiza, cada vez más tierna y melodiosa, recuerda las cadencias del moribundo cisne.

Aquesta consciència del perill de substitució era d'altra banda minoritària, però real, arreu de l'àmbit lingüístic, i Salvador ho va copsar molt bé. Diversos articles seus així ho demostren. Al capdavall, els anys en què Carles Salvador s'incorporà plena-

ment al nombre de persones que reivindicaven la fi de les discriminacions contra la llengua catalana, eren aquells en què mossèn Alcover amb bon nombre de col·laboradors feia el seu monumental i esforçat recull lexicogràfic, mentre que Fabra veia reconegudes i oficialitzades les seues propostes gramaticals. En totes dues obres, com en altres dels mateixos autors, batejava una passió civil que estimulava el treball científic, i hi havia, com en les de Carles Salvador, una voluntat ben justa de deixar sense efecte la sentència de mort dictada contra l'idioma.

Clar és que les demandes a favor de la normalització, tot i tenir en tots els casos un fonament semblant –la manca de normalitat–, no es produïen sempre en el mateix escenari polític, ni en les mateixes circumstàncies. Com vaig assenyalar fa alguns anys (1978: 12), la vida del nostre homenatjat va transcórrer quasi tota en períodes en què el poder polític, a l'estat espanyol, era més aviat poc permeable –o, en altres ocasions, francament hostil– a aquesta mena de demandes. No cometré la inelegància de recordar-vos, ja que les coneixeu millor que jo, totes les dades que sobre aquesta situació repressiva, gairebé permanent, han aportat Ferrer Gironès (1985), Simbor i Carbó (1993), i altres estudiosos de la història social de la llengua catalana en l'època contemporània.

Doncs, bé: enmig d'aquelles circumstàncies canviants i quasi sempre adverses, la posició de Carles Salvador no va variar. Tractà tothora d'aprofitar les mínimes esclatxes per a afegir elements de solidesa a la perpètua reivindicació normalitzadora.

Cal advertir, però, que la gran reivindicació salvadoriana a favor de l'ús del català, no hem de buscar-la en una o altra declaració concreta, en una o altra manifestació explícitament dedicada a això, sinó que la trobem de manera immediata en el conjunt de la seua obra i de la seua vida. El fet mateix d'utilitzar el català en qualsevol ocasió, encara que calgués vèncer més d'una dificultat, ja era una declaració prou redona i contundent.

GUANYAR LES AULES

Dintre d'una reivindicació general a favor de la normalització, comuna a altres coetanis seus, Carles Salvador, fidel a la seua professió de mestre i partint de principis generals, però també de l'observació directa a les aules rurals (Aiello de Malferit, la Pobla de Benifassà i, sobretot, Benassal), va particularitzar l'exigència d'instaurar l'ús del català a l'escola, enfront del sistema antipedagògic i de simple genocidi lingüístic llavors vigent, pel qual s'imposava, fins i tot amb càstigs físics, l'ús del castellà.

En realitat, a través dels seus escrits ja coneguts –i continua sent necessari que es publique una bona selecció dels articles periodístics, com la que el professor Simbor té ja preparada, i també alguns dels textos inèdits–, les preses de posició de Salvador a favor de la normalització lingüística no van molt més enllà de les idees generals que

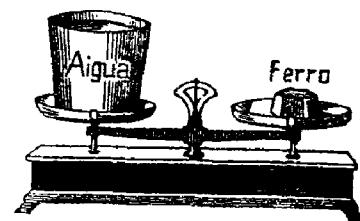
sobre el particular expressaven altres nacionalistes del seu temps. Ara, pel que fa a reclamar l'ús del català en l'escola, ell té la primacia, malgrat que hi haja antecedents, perquè d'aquesta exigència sectorial fou qui més aviat i amb més detall i perseverança va parlar.

En efecte, C. Salvador fou, probablement, el primer mestre valencià a plantejar-se a fons una qüestió tan inexcusable, si bé alguns observadors de la nostra realitat ja havien propugnat en alguna mesura la introducció de la llengua del país en les activitats escolars. Per exemple, l'eclesiàstic Roc Chabàs, en una sèrie d'articles apareguts a la seua revista *El Archivo*, bé que amb l'objectiu, distint i contrari, de millorar l'ensenyament del castellà (Pérez i Moragón 1977). Després, seguirien l'impuls donat per Carles Salvador altres mestres, ja en la dècada del 1930 (Enric Soler i Godes a Sant Joan de Moró, Antoni Porcar i Candel a Canet lo Roig, Bartomeu Vendrell a Bocairent, Francesc M. Llorens i Ferri a València, Seraffí Salort a Culla, Josep Francesc Boix i Senmartí a Castellfort) (Salvador, C. 1934c: 1), a més d'altres que també formaren part de l'Associació de Mestres Valencians (Joan M. Borràs Jarque, Maximilià Thous Llorens, Ismael Roselló i Zurriaga, Empar Navarro, Prudenci Alcon i Mateu, Carme Domènech, etc.).

No sols els professionals de la docència sentien aquesta mena de preocupacions, que per la seua transcendència havien de formar part del pensament de qualsevol nacionalista. Ací i allà podríem fer una seqüència de textos que ho demostren. Si de cas, però, cal recordar només que Nicolau-Primitiu Gómez Serrano –amic, després editor de Carles Salvador i que fou president de Lo Rat-Penat entre 1932 i 1935 i ho tornaria a ser després de la guerra d'Espanya (1959-1961)–, tractaria la qüestió en unes conferències que, al meu parer, contenen punts de vista interessants (Gómez Serrano 1936a i 1936b).

Tanmateix, Salvador fou no sols un pioner, sinó un dels més constants lluitadors pel que fa a la reivindicació lingüística en l'àmbit escolar, defensant-la tant amb arguments de base cívica o política, com amb uns altres d'ordre directament pedagògic. D'acord amb les dades aportades per Simbor (1983: 81), els primers escrits salvadorians d'aquest tema es remuntaven al 1917. Dos anys després publicaria el fullet *L'idioma valencià a les escoles*, on les seues idees sobre el particular apareixien ja molt ben construïdes i lligades. Des d'aquell moment, i fins a la fi de la guerra d'Espanya, no deixaria de parlar-ne, o d'actuar per a aconseguir que se satisfés aquesta reivindicació.

Naturalment, Carles Salvador era conscient que aquest triomf exigia tasques coordinades i organitzades. Per això publicà el fullet *Pro Associació Protectora de la Ensenyança Valenciana* (1921) i, en els temps immediatament anteriors al colp d'estat del general Primo de Rivera (1923), tractà d'impulsar, des de Benassal, la creació d'aquest organisme (Simbor 1983: 86).

Anys després, durant la Segona República, aquella iniciativa rebrotà. En una ocasió, Salvador (1932: 3) escriuria en una carta oberta:

Tot aspecte del valencianisme d'interessos materials que no es base (com vós sabeu) en fonaments espirituals de l'idioma, és irremissiblement perdut. Car la força d'un poble ve de l'ànima col·lectiva per aquella facultat que en diuen voluntat i l'ànima del País Valencià és la seua llengua. Tot allò que fem en favor de l'extensió i fixació de l'idioma és en profit de la lliberació totalitària valenciana i en fortitud dels seus interessos materials.

Aquesta era la seua resposta pública des del setmanari *El Camí* al seu amic, l'escriptor Enric Navarro i Borràs, que, com d'altres autors havia publicat, i publicaria després, alguns articles al mateix setmanari, instant a la creació del que en aquells projectes s'anomenava el Foment de la Parla Valenciana i que finalment es diria Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana.

I dos anys després, encara, Salvador (1934b: 5) escriuria, referint-se al mateix organisme necessari, en un to plenament esperançat:

Què és primer a crear, l'ensenyança valenciana o la protecció a l'ensenyança valenciana? [...] si destriem les dues possibilitats pedagògiques relacionades amb la formació cultural dels infants valencians, hi ha, per un costat, la iniciativa de l'Estat, i per l'atre, la dels particulars. La primera –i no és venturera l'afirmació– tardarà un bon espai de temps a fer-se sensible ni en una graduació mínima. La segona possibilitat, donat el volum numèric i la qualitat del valencianisme actiu, és un fet natural del nostre temps. [...] Si tot el que ha fet el valencianisme relacionat amb l'ensenyança valenciana en els darrers vint-i-cinc anys –i no és molt, perquè ben bé cabria en vint-i-quatre mesos seguits– ho férem ara novament sense interrupció ninguna, ens atrevim a dir que podríem alçar en peu milers de ciutadans que hui són només valencianistes en potència. I estos milers ens farien crear una escola valenciana anual.

Calia actuar, sens dubte, perquè la situació era d'una brutal discriminació. Així la descrivia el nostre autor (1934d: 1) i sens dubte coprotagonista, per aquell mateix temps:

Esta és la tragèdia, una de les tragèdies de les nostres escoles. La tragèdia de l'ànima infantil en la que juga un importantíssim paper l'ús i l'abús d'una llengua no materna. La llengua valenciana existix o no existix en l'infant escolar. Si existix, cal respectar la llengua i cal respectar l'infant en conjunt, com una sola cosa. Ni l'educador pot oblidar-ho, ni el legislador, en quant és un organisme de l'Estat, ho pot descurar. Diferents llengües en un mateix esperit constituïxen sistemes independents i per tan no poden produir sinó formacions intel·lectuals mixtes i defectuoses. [...] a les nostres escoles, l'única llengua ensenyada és la forastera i l'única llengua rebutjada és la de l'infant, i així es rep un tractament lingüístic pitjor que a moltes colònies africanes i oceàniques.

LA UNITAT DE LA LLENGUA

Carles Salvador sabia que, en defensar la llengua al País Valencià, fins i tot quan l'anomenava «valenciana», o «valencià», o «idioma valencià», estava alçant-se contra les agressions que sofria una realitat lingüística més extensa. Les seues concepcions sobre això, i sobre el fet nacional català són ben conegudes, perquè calga citar-les ací ja que, supose, altres ho hauran fet ja, o ho faran, en les seues intervencions al Simposi. Aquesta visió tenia un context propi, que vaig repassar en un altre lloc (Pérez i Moragón 1983), i que tenia com a correlat, d'una banda, un valencianisme que es declarava no catalanista, o fins i tot anticatalanista, més un anticatalanisme espanyolista, i fins i tot, com he indicat no fa gaire (Pérez i Moragón 1993), parlant de Martínez Sabater, una mena de «tercera via».

En definitiva, des del primitiu «regionalisme» tan ingènuament recordat i descrit en *La vida nova*, i confessat per l'autor en altres ocasions, fins al rotund nacionalisme pancatalà, hi hagué una trajectòria en què la comprensió de la unitat de la llengua quedà definitivament establerta per a ell. Ho formulava així, en ressenyar l'aparició de *La llengua dels valencians*, del jove filòleg Manuel Sanchis Guarner, en la seua primera edició (1934) dins els Quaderns d'Orientació Valencianista de L'Estel: «per què parlar d'idiomes diferents, d'idioma català i d'idioma valencià, quan ni el parlar *apitxat* és rònegament valencià?». I això, després d'haver escrit en el mateix article (C. Salvador 1934a: 3):

Un llibre d'imprescindible lectura i meditació [...]. Però els valencianistes, a més [...] hauríem d'aprendre de memòria una llista ben gran d'afirmacions que hi conté, per a recordar-les sovint, tan sovint que arribaren a formar un cos de doctrina nacionalista.

I veu la llum en una època en què es discutix d'una manera apassionada la catalanitat del verb dels valencians. Manifesta oportunitat. Els valencians que neguen allò que afirmen els filòlegs —els únics que tenen autoritat per a afirmar o negar en esta qüestió— trobaran en el llibre un resum de tots els arguments que els són cars i, al mateix temps, els fets irrefutables que marquen el grau de diferenciació, de matís, de dialecte, que hi ha entre els parlars dels catalans i el nostre parlar.

Hi havia en marxa una polèmica en la qual van intervenir Eduard Martínez Ferrando, Francesc Martínez i Martínez, Nicolau Primitiu, Josep Maria Bayarri, el mateix Sanchis Guarner i potser algú més. Carles Salvador se situava amb claredat i sense embuts. També sense estridències.

La unitat lingüística fou sempre, per a Carles Salvador, una premissa de la normalització.

UN BALANÇ BEN POSITIU

I bé, no voldria acabar sense manifestar una petita reflexió. Aquelles reivindicacions lingüístiques de Carles Salvador, com la d'alguns contemporanis seus, estan encara en bona part pendants. Ells mateixos les veieren repetidament desateses i escarnides, però d'això no es pot desprendre que ells van fracassar. Ben al contrari, el seu èxit, la conseqüència positiva de la seua acció, malgrat les enormes dificultats amb què van haver d'enfrontar-se, es demostra per la continuïtat que assoliren les seues posicions, en ser mantingudes després per les promocions successives, fins avui mateix. En la realitat actual de l'escola valenciana o, si es vol, de la presència de la llengua catalana en les activitats docents al nostre país –presència encara molt minoritària– hi ha un eco clar i innegable de les ja antigues reclamacions salvadorianes a favor dels drets lingüístics de l'alumnat, reclamacions que des del principi foren recollides i després han estat desenvolupades per successives promocions de mestres, al nostre país, ja des dels anys seixanta, quan precisament sota l'aixopluc de Lo Rat-Penat, però com a grup totalment autònom, començaren a reunir-se alguns d'ells, a establir contactes amb el Principat i, en definitiva, a emprendre de nou una trajectòria tallada brutalment per la guerra d'Espanya.

Si us plau, potser resultarà aclaridor projectar, sobre el balanç que es podria fer, pensant en el moment en què Carles Salvador va morir, aquell epígraf final de Fuster (1962: 222), a *Nosaltres els valencians*:

La Renaixença ha estat, socialment, un fracàs. Ha estat, de tota manera, un èxit. Si jo puc escriure avui aquest llibre, ¿no és perquè els poetes «de guant» i els «d'esparde-nya» van fer lluir feina, més bé o més malament, però positiva? I encara: jo, i els que vénen darrera meu, ¿no som el testimoni d'una perduració i alhora d'una renovació «important»?

També després del 1939 tot semblava trontollar, però hi havia un ferment que després es va anar desplegant i desenvolupant. Si, en certa mesura, som hereus dels qui ja en el segle XIX es plantejaren algunes qüestions crucials per a la pervivència de la llengua catalana, com a eina de cultura, en un grau més alt ho som també de Carles Salvador i de tants altres homes i dones de la seua època, que es posaren com a obligació vital resoldre una sèrie de problemes «nacionals», encara avui irresolts. Aquesta és la seua gran glòria.

Jo crec que mai no insistirem prou, en la necessitat de considerar la història de les nostres lletres i la història del manteniment de la consciència nacional en aquest país, com un procés que ve de lluny. Fer-ho així, ens estalviarà les visions –baixes de sostre i sempre interessades–, que subratllen desorbitadament la importància d'una o altra generació, d'un o altre personatge «providencial», personatge que, en general, sol ser

el mateix que fa córrer aquestes visions restrictives, indubtablement *ad usum delphinis* i destinades a augmentar el relleu «històric» d'algun «providencial salvador de la pàtria». Fuster, amb l'honestat intel·lectual que el caracteritzà, va donar exemple clar d'aquesta amplitud de comprensió que ens és tan necessari reiterar en cada moment.

I Carles Salvador, també. Ho demostra, entre moltes dades conegudes, aquella ductilitat, que, partint d'una irrenunciable defensa dels drets de la llengua, el feia capaç d'optar per solucions adequades a cada circumstància. Al capdavall, jo no crec que siga massa distint, quant als mòbils últims, el Carles Salvador «avantguardista», o suposadament avantguardista, d'aquell que en un altre moment creu més útil, justament per a promoure l'ús culte de l'idioma, un «retorn a Llorente». Com no es pot dir que siga distint el Carles Salvador de 1937, respecte al qui després, en plena dictadura franquista, va saber buscar una via més o menys subreptícia per a continuar ensenyant normativa, en una entitat com Lo Rat-Penat.

Potser el millor testimoni sobre la importància del nostre escriptor, ens el va deixar el seu amic i corresponsal de tants anys Adolf Pizcueta (1990: 49-50), quan escrivia «si repassem el moviment valencianista corresponent a la vida de C. S. notarem que la seua empremta ha estat fructífera en qualsevol activitat d'aquell».

I jo afegiria: en efecte, es podrà valorar més o menys la qualitat d'una o altra de les seues pàgines literàries, o l'oportunitat d'una opció estètica determinada –i en aquest Simposi ja ho hauran fet distints especialistes–, però, pel que fa a la defensa del ple ús social de la llengua catalana, les posicions de Carles Salvador foren absolutament irreprotxables i, en allò que afecta a la reivindicació de l'ús de l'idioma en l'àmbit docent, foren les d'un autèntic precursor, clamant en el desert. O quasi.

Castelló de la Plana, octubre-novembre 1993

FRANCESC PÉREZ I MORAGÓN

Universitat Jaume I

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUILÓ, L. (1992) (ed.) *Els avantprojectes d'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana*, València, Corts Valencianes.
- ALP (1927) «Necrológicas», *Almanaque de "Las Provincias" para 1927*, València, Federico Doménech.
- BLASCO, R. i CUCÓ, A. (1992) *El pensament valencianista (1868-1939)*, Barcelona, La Magrana.

- CARBÓ, F. i SIMBOR, V. (1993) *La recuperació literària en la postguerra valenciana (1939-1972)*, Barcelona-València, Institut de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CARBONELL, M. (1915), «Pedagogia maternal», dins *Homenaje a María Carbonell. Obras publicadas con motivo del homenaje que le ofrecen sus admiradores*, València, Impremta dels Fills de Vives Mora.
- FERRER I GIRONÈS, F. (1985) *La persecució política de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions 62.
- FULLANA, L. (1918) «La cooficialidad de la lengua valenciana», *Almanaque de Las Provincias para 1919*, València, Federico Doménech, pàgs. .
- FUSTER, J. (1962) *Nosaltres, els valencians*, Barcelona, Edicions 62.
- GÓMEZ SERRANO, N.-P. (1936a) *El bilingüisme valencià*, València, Impremta Josep Melià.
- (1936b) *La llengua valenciana en les escoles*, València, Impremta Vicent Cortell.
- PÉREZ I MORAGÓN, F. (1977) «Chabàs, antecedent tímid d'una reivindicació actual», *Arguments* 3, València, pàgs. 121-126.
- (1978), pròleg a Carles Salvador, *Gramàtica valenciana*, 7a ed., València, Tres i Quatre, pàgs.
- (1983) «El valencianisme i el fet dels Països Catalans (1930-1936)», *L'Espill* 19, València, pàgs. 57-82
- (1993) «Martínez-Sabater: la recurrència d'un problema valencià», *Miscel·lània Joan Fuster*, VI, València-Barcelona, pàgs. 265-285
- PITARCH, V. (1994) «L'esperança d'un futur en català», *Actes de les Jornades sobre Normes i Normalització Lingüística*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, pàgs. 137-156.
- PIZCUETA, A. (1990) *Memòries fragmentàries*, València, Acció Cultural del País Valencià i Fundació Gaietà Huguet.
- SALVADOR, C. (1932) «Carta oberta», *El Camí* 22, 30 juliol.
- (1934a) «“La llengua dels valencians” de Sanchis Guarner», *El Camí* 102, 17 febrer.
- (1934b) «La nostra “Protectora de l'Ensenyança”», *El Camí* 103, 24 febrer.
- (1934c) «Fogars de valenciania», *El Camí* 112, 5 maig.
- (1934d) «En començar el curs escolar», *El Camí* 133, 29 setembre.
- SALVADOR, V. (1986) «Una polèmica sobre la llengua literària», *Caplletra* 1, pàgs. 61-73.
- SIMBOR, V. (1980) «El pensament polític de Carles Salvador (A través de la seua obra periodística)», *Trellat* 2-3.
- (1983) *Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*, València, Diputació.

